

За родното място на св. Паисий Хилендарски

:: За родното място на Паисий Хилендарски

:: Св. Паисий Хилендарски

:: Академик Иван Снегаров

За родното място на Паисий Хилендарски

"И
досега
не е
открит

1 История Славъноболгарская. Собрана и нареждена Паисием іеромонахом в лето 1762. Стъмки за печат по първообраза Йор. Иванов, София, 1914, стр. 5.

2 Това установяваме по съобщението на Паисий, че в 1762 г., когато е писал "История Славянобългарска", бил 40-годишен (пак там, стр. 85).

3 Вж. повече за тези предания също там, стр. XII-XVI.

4 Това предание, ревностно разпространявано в софийския печат от В. П. Кралевски, гимназиален учител, бе проучено от

комисия, назначена от Софийската митрополия, в с. Кралев дол, Софийско, през 1923 г. (вж. нейния доклад в сп. „Народен страж“, год. V, 1923, кн. 18). След това и други лица са проучвали кралевдолското предание и то придоби такава известност, че всяка годкна се правеше чествуване на Паисий и поклонническо посещение в „родното“ му село Кралев дол. 5 Йорд. Иванов, пос. изд., стр. XII.

документ, за да се разреши въпросът, в кое село или град се е родил първият народен будител - Паисий Хилендарски. Известно е само това, което той съобщава за себе си в заглавието на своето съчинение "История славянобългарска":

"и пришедъша ва Светые гори Афонские у епархїи Самоковские въ лѣто 1745" ("дошъл в Света гора Атонска от Самоковска епархия в 1745 година").[1]

Тогава Паисий бил 23-годишен.[2] Не се знае, когато той отишъл в Атон, светско лице ли е бил или монах, но и в единия, и в другия случай той е живеел в Самоковска епархия (в някое селище или пък в някой манастир, ако е бил монах).

От това известие се прави заключение, че Паисий се е родил в Самоковска епархия. Така че родното му място трябва да се търси в пределите на тази епархия. Късно се появиха предания, които поставят родното място на Паисий в едно или друго село (Доспей, Ралъово, Белово,[3] Кралев дол[4]), но те не са сигурни исторически вести, основани са на местни "спомени" за някои светогорец и отнесени към Паисия".[5]

Приписа се на Неофит Рилски 6 Вж. Ив. Шишманов, Студии върху българското възраждане: Сб БАН. XXI, стр. 469-479, списък на книгите в библиотеката на Неофит Рилски.
7 В Зора, год. XIX, бр. 5591, 15. II. 1938 "г., уводна статия .Родното място на отца Паисия се установява. Край на един продължителен спор*.
8 Напечатано 1773 г., вероятно е грешка. н През 1937 г. Министерството на народната просвета изпрати наши художници в Атон, за да проучат живописата в Зограф и Хилендар. Един от тях твърди, че в Хилендар видели книга за дарения, а не кондика и че не могли да направят извадки от нея.

твърдението, че Паисий бил от неговото родно село Банско (Разлог), но той не съобщава това никъде в своите съчинения и многобройни писма, нито споменава за Паисиева "История славянобългарска", дори не я е имал в своята библиотека.

Проф. Йорд. Иванов, дирейки писмени известия за Паисий Хилендарски се опита да докаже въз основа на летописни бележки в "Кондиката" на Хилендарския манастир, че Паисий бил родом от село (сега град) Банско.[7] Като отхвърля преданията, които "извикват

оживени прения както някога десет града спорели за родното място на Омир, той ни уверяваше, че "сега вече имаме доста писмени вести за Паисий", едни от които събрал той при своето второ посещение в Атон, други получил от Цариград, трети му доставили йеромонах Герасим от Хилендар и йеромонах Мартиниан от Зограф и М. Ковачев. Йорд. Иванов обещава да обнародва по-обстойно събраните материали, но той не стори това до края на живота си (1947 г.). В неговия архив, пазен сега в Българската академия на науките, не се намира ръкопис с такова изследване за Паисий.

В посочената си статия и в статията си "Родът на Отца Паисия" (в. Зора, бр. 5596, София, 20. II. 1938 г, стр. 12) [8] той нахвърля една биографска скица за Паисий. Паисий имал освен Лаврентий и трети брат - хаджи Вълчо от с. Банско, който бил ктитор на Хилендарския манастир (изобразен е в манастирската църквичка "Св. Иван Рилски"). Като хилендарски таксидиот той е водел в Атон гости от София, Пловдив, Златица. След като се преместил в Зограф през 1762 г. Паисий останал там до 12 декември 1791 г., когато се върнал отново в Хилендар и му подарил 500 гроша. До 1777 г. той се споменава като проигумен и таксидиот на Зограф; посетил солунските села във Вардарията и Ловеч, а между 1777-1780 г. Ерусалим, като в 1780 г. се подписвал хаджи Паисий. В 1780, 1782, 17838 и 1788 г. той е водил поклонници от Пирот, в 1795 г., като хилендарски таксидиот - от София и Самоков, в 1795 г. - от Банско, в 1797 г. от Котел, в 1798 г. умрял на 76-годишка възраст в Самоков, където бил отишъл за поклонници и бил заровен в гроба на поп Никола. Йорд. Иванов уверява, че тези сведения се посочват в Хилендарската кондика, но дали той лично ги е извлякъл от нея, или друго лице му ги е съобщило, това не е ясно.[9] Нямам възможност да ги проверя, но ги приемам с доверие към автора, който се ползува с име на добър изследовател.

Тази биография на Паисий несъмнено би открила по-ясно образа му, ако наистина споменаваният през разни години атонски таксидиот Паисий и хаджи Паисий е бил един и същ с Паисий Хилендарски, автора на "История славянобългарска". В една бележка от 17 април 1761 г. се казва, че йеромонах Паисий дошъл с поклонници от Пловдив, а се знае, че през втората половина на март 1761 г. проигумен Паисий Хилендарски бил изпратен от своя манастир в Сремски Карловци (Австрия) с препоръчително писмо на същия манастир от 14 март 1761 г., което представил на 19 май 1761 г. на карловичкия митрополит Павел Ненадович. Не може да се мисли, че проигумен Паисий Хилендарски, който през март и април 1761 г. пътувал за "немска земя" по важна манастирска работа, не е

отишъл направо в Сремски Карловци, а се е отбил в Пловдив да събере поклонници и се върнал там в Хилендар на 17 април същата година. Ясно е, че йеромонах Паисий, който е дошъл от Пловдив в Хилендар на 17 април 1761 г., е бил друго лице, а не нашият историк Паисий Хилендарски.

Друга несъобразност: в бележка от 11 август 1761 г. в Хилендарската кондика се съобщава, че йеромонах Паисий дошъл с гости и поклонници от София, и според бележка от 11 декември 1761 г. йеромонах Паисий дошъл с поклонници от Златица. И тук е съмнително, че този таксидиот е бил историкът Паисий Хилендарски. Ако той се движел така из България, след като се върнал от Сремски Карловци (вероятно в края на юни или в началото на юли 1761 г.), той не би могъл да "съвъкупи", както той съобщава, своето съчинение още в Хилендар, преди да се премести в Зограф, гдето е добавил някои намерени там известия и завършил своята "История Славянобългарска" през 1762 г.

На *10. Й. Иванов-пос. съч., стр. XXXII-XXXIII.*

същото основание може да се смята за несигурно и твърдението, че йеромонах хаджи Паисий Светогорец, родом от България, който преписал на 22 юли 1783 г. гръцкия ръкопис за Богородица, е бил тъждествен с нашия Паисий, както и "белобрадият старец Паисий"-монах от Зографския манастир, с когото през 1784 г. се срещнал в Карея (Атон) сръбският архимандрит Герасим Зелич. Едноименността не са безспорно свидетелство за идентичност. Въпреки манастирската практика, при постригване на новите монаси, да не се повтарят имената в една и съща обител. През същото време[10], могло да има едноименните монаси в един манастир в едно и също време: в 1845 г. в Рилския манастир игуменът и скевофилакът носили името Йосиф. Също и в Зографския манастир може да е имало и друг монах Паисий през 1762 г., когато историкът Паисий се преместил там от Хилендарския манастир. Поради това не е сигурно, че в 1784 г. архимандрит Герасим Зелич се е срещнал в Атон с него, а не с негов съименник от Зографския манастир.

11. Григорович, В. Очерк путешествия по европейской Турции, II изд. 1877, Москва, стр. 126.

12 В. Ден, бр. 2805, София, 28. IV. 1912 г. уводна статия на Хр. Семерджиев, "Родното място на отец Паисия по случай 150-годишния юбилей на неговата история).

Мнението на Йорд. Иванов, че Паисий се родил в Банско, ето вече повече от 20 години не е било подлагано на критичен разбор, а се прокарва в

учебници и статии. А има силни доводи против твърдението, че родно място на Паисий е Банско.

Най-напред съществува спор, дали Разлог е влизал в Самоковска епархия през времето на Паисий, т. е. през първата половина на XVIII в. Още през 1912 г. бе изтъкнато, че тази епархия не е обхващала Разлог, докато е била под ведомството на Ипекската архиепископия, унищожена през септември 1766 г.[12] Самоковската епархия била образувана през втората половина на XVI в. от възстановената в 1557 г. Ипекска архиепископия, наричана и патриаршия, която е отнела от Охридската архиепископия няколко български епархии: Банска (Кюстендилска), Скопска и Нишавска. Банската епархия съответствувала на старата Велбъждска епархия, но не се знае дали границите им са съвпадали.

В *13 Вж. първия хрисовул, даден на охридския архиепископ Йоан от византийския император Василий II (Йорд. Иванов, Български старини из Македония, София. 1931, стр. 552-553). 14 В 1246 г. византийският император Йоан Батаци отнел от България южните области - от Одрин до р. Вардар. След смъртта на Йоан Батаци (1254 г.) българите завзели Родопите и част от Източна Македония до Вардар, но император Теодор II Ласкаоис си зърнал тези краища. 15 В 1330 г. при Велбъждската битка Земен (Земльн) бил сръбска погранична крепост (срв. К. Иречек, Историја Срба, I, Београд, 1922, стр. 266-267).*

началото на XI в., а вероятно и през X в. (под Българската патриаршия Велбъждската епархия обхващала Велбъжд, Германия) Дупнишкото, с. Баня, при р. Джерман), Теример (вероятно по северните склонове на планина Рила), Стоб (сега село на р. Рила), Долна Съска и Разлог.[13] Ще рече, във Велбъждската епархия влиза областта на днешния Кюстендил и Дупница (с пририлските краища) и покрайнината на Разлог. Тя е съществувала и през XIII-XIV в. Може да се предполага, че при търновските царе Калоян, Иван Асен II и Калиман, които владеели и Македония, Велбъждската епархия е запазила предишната си източна граница, т. е. заемала и Разлог, обаче после, когато Византия владеела и Източна Македония,[14] а Велбъжд оставал под българска власт, Разлог ще да е бил откъснат от Велбъждската епархия и присъединен към някоя съседна епархия във византийска територия. Същото положение ще да е било и когато Велбъжд и околността му се намирили под сръбска власт.[15]

През XV в. Крупник (сега

16 Л. Стоянович, Стари српски записи и натписи, I. № 735; Иванов, пос. сб., стр. 206-207, № 2.
17 Йорд. Иванов, пос. сб., стр. 206, № 1. Срв. за тези епископи у Ив. Снегар о в, История на Охридската

село архиепископия - патриаршия, София, 1932, стр. 163-164, 170, 232.
при р.

Струма, Благоевградско) вероятно поради своето икономическо издигане е станал център на епархия начело с епископ (споменават се крупнишки епископи: Яков в 1448 г., Йосиф - негов син,[16] в 1469 г., Яков II в 1488 и 3491 г.). Крупнишката епархия съществувала и през XVI в., споменава се крупнишки "митрополит" Иоасаф в 1577 г.[17] Границите на Крупнишката епархия не се знаят точно, но тя е обхващала несъмнено околността на Крупник, която ще да е съвпадала с горноджумайската околност. Изглежда, тя е включвала и Дупнишко и Рилския манастир: крупнишкият епископ Яков II се споменава в надписа от 1488 г. в църквата на манастира "Св. Димитър" при с. Бобошево, като "юобладающе сие хоріи"; на негови средства била изписана църквата на рилския метох Орлица; споменатият "митрополит" Иоасаф е подарил златообковано евангелие на Рилския манастир. По тоя начин Крупнишката епархия била в същност Крупнишко-Дупнишка църковна област. Няма обаче сведения, дали тя е минавала на изток отвъд Пирин, в Разлог. Под чие ведомство се намирала тази епархия, няма известие. Тя не се споменава между 32-те епархии на Охридската архиепископия, под която към 1530 г. била съседната Банска (Велбъждска епархия). Но по-вероятно е, че тя влизала в Охридския диоцез, а не в диоцеца на Цариградската патриаршия, под която тогава била Софийската епархия. Това предположение се основава на факта, че Дупнишко и Самоковско, както и Кюстендилско минали към Ипекската архиепископия, която с подкрепата на Везира Мехмед Сокологлу, потурчен херцеговец - се разширила за сметка на омаломощената Охридска архиепископия, а не за сметка на могъщата още Цариградска патриаршия, чието съгласие й било необходимо за нейното възстановяване. Крупнишки епископи не се явяват между членовете на църковните събори, свикани в Охрид в 1530 г. и 1532 г. (против опита на смедеревския митрополит Павел да възглави Сръбската патриаршия, унищожена към 1460 г.), вероятно защото той не бил самостоятелен епархийски архиерей, а подчинен на банския (кюстендилския) митрополит, сир. Крупнишката епископия ще да е съставлявала църковно-административна част на Кюстендилската епархия.

След като 18. Пътешественикът Курипешич споменава в 1531 г. самоковски пазар. Един венецианец около 1559 г. нарича Самоков „добро селище". Срв. К. И реч ек, Княжество България, ч. II, София, 1899, стр. 658: "Самоков бил до неотколе пръв град на запад, като е стоял по богатство и напредък по-високо от София и Кюстендил."
19. Вж. Л. Стоянович, пое. сб., VI, № 9651, приписка от XVII в. в ръкописен псалтир: „Да се знае коначи цариградски: Ени пазар, Дмитровца, Вучитрѣн, Прищина, ВЛ, {си&нь, Стравцинь, Игри дере, Кюдостендиль, Самюковъ, Дупница" и др.

20 Д. Ихчиев, Турските документи на Рилския манастир, София, 1910, стр. 324-325. През XVII в. съществувала Радомирска епископия, която била част от Софийската епархия, подчинена на Цариградската патриаршия.

Ипекската архиепископия е подчинила Кюстендилската епархия, под нейно ведомство ще да е минала и Крупнишката епископия, защото била оставена да съществува и дори била издигната в самостоятелна епархия начело с митрополит (в надписа от 1577 г. споменатият Йоасаф е наречен "митрополит Крупникъ"). Но през XVI в. в тази епархия се развивало селището Самоков като търговски и промишлен център,[18] който бил важна станция на големия търговски път Цариград - Одрин- Пловдив - Митровица - Нови пазар.[19] Това наложило да се премести центърът на епархията в Самоков. След 1577 г. няма известие за Крупнишка епархия. В един худжет, издаден от ипекския кадия на 9 февруари 1578 г. (1 зилхидже 985 г. от Егира) за ипекския патриарх Герасим се казва че Йоасаф бил "законен митрополит" на Самоковска, Дупнишка и Радомирска "епархия" (по превода на Д. Ихчиев).[20]

От тоя 21 Този израз показва, че Д. Ихчиев разбира .нахия" под думата .епархия" в своя превод на худжета.
22. Патриарх Герасим изповядал пред ипекския кадия: „Тази сума на мене лично я. предаде (митрополит Йоасаф) и аз я приех напълно."

документ се вижда, че Самоковската епархия се състояла от Самоковска, Дупнишка и Радомирска околия. Крупник не се споменава. Може да се предполага, че Крупнишкият митрополит Йоасаф от 1577 г. (бил един и същ със самоковско-дупнишко-радомирския митрополит Йоасаф, за когото в худжета с дата от 1578 г. се казва, че "бе назначен за митрополит на християнското население в епархиите Самоковска и Дупнишка". В такъв случай с Крупнишката епархия ще да е било извършено голямо преобразование: от нея са били отделени околията на Самоков и Дупница и заедно с Радомирска околия образували една нова епархия с главен център Самоков, а Крупник и околията му били присъединени към някоя съседна епархия {Мелнишка ?}, подведомствена на Цариградската патриаршия, която в замяна на това отстъпила на Ипекската архиепископия Радомирска каза.20 А че, Радомирска "епархия" (нахия)[21] била дотогава отделна църковно-административна единица, това се вижда от съобщението в худжета, че годишният данък "ресуми митрополитлък" (право на митрополита) в "епархиите" Самоков и Дупница бил определен на 50 златни жълтици, а Радомирската "епархия" е плащала сама годишно 35 златни жълтици, и че митрополит Йоасаф е събрал за 1578 г. от трите нахии 85 златни жълтици. Че тогава била образувана нова епархия от казаните вече три нахии личи от факта, че новоназначеният митрополит Йоасаф е внесъл на ипекския патриарх

Герасим събраното от християнското население свое митрополитско право 85 златни жълтици[22] (50 от Самоковска и Дупница и 35 от Радомирска нахия) по всяка вероятност срещу паричния откуп, който е трябвало да плати на своя началник за добитата епархия. При това преустройство на Самоковска епархия трудно е да се мисли, че тогава в нея влизал и Разлог, дори ако предположим, че бившата Крупнишка епархия е заемала тоя край.

- В 23 В 1532 г. се явява кратовски епископ (вж. Снегаров, пос. тр., стр. 22, заб. 2).
 24 Е. Спространов, Опис на ръкописите в библиотеката на св. Синод на Бълг. църква в София. София, 1900, стр. 44, № 27.
 25 Х р. Семерджиев, пое. ст., в. Ден, бр. 2805.
 26 Пак там.
 27.
 28 Срв. Ив. Снегаров, Кратка история на съвременните православни църкви, том II, стр. 388, заб. 33.
 29 История славъноболгарская, издал Йорд. Иванов, стр. 14.

зависимост от външните условия пак се явяват промени в устройството на епархиите. Закрита била Кратовската епископия, която съществувала под ведомството на Охридската архиепископия,[24] като част от Северна Македония (Крива паланка, Кратово и Щип) била присъединена към Кюстендилската епархия. Поради икономическото издигане на Дупница тоя град се явява център на отделна епископия. Едно четвороевангелие, преписано в 1665 г. и намерено в бобошевския манастир "Св. Димитър", било купено от поп Нешо "при епископа кир Митрофана въ място... зовъм епархия Дупници".

Споменаваият тук Митрофан бил епископ на Дупнишката епархия. В своята приписка преписвачът не посочва самоковския митрополит, а отбелязва, че е преписал тази книга в манастира "Успение Богородично" над с. Батеновци (вероятно сега Ватановци, Радомирско) при софийския митрополит Диомидий и при радомирския епископ Мардарий. Но едва ли Дупнишката епископия е била самостоятелна епархия. Тя ще да е била подчинена на самоковския митрополит, тъй както Радомирската епископия - на софийския митрополит. По-нататък Дупнишката епископия не е съществувала, но самоковският митрополит се титулувал самоковски и дупнишки[25], което-показва, че в тази епархия имало две седалища на митрополита: в Самоков и в Дупница. От това обаче не може да се прави заключение, че Паисий Хилендарски различавал две епархии - Самоковска и Дупнишка, всяка от които съвпадала със съответната ѝ околия, и че под "Самоковска епархия", от която през 1745 г. пристигнал в Атон, той разбирал Самоковска

околия[26], а не Самоковската епархия в целия ѝ състав. Споменаваният през 1753 г. самоковски и дупнишки митрополит Неофит вероятно е действувал и през 1766 г., когато Цариградската патриаршия е унищожила Ипекската архиепископия и отнела всичките ѝ епархии. В протокола, съставен от цариградския Синод на 15 септември 1766 г. за унищожението на Ипекската архиепископия, Неофит е наречен в текста и се подписал просто като самоковски митрополит. С такава титла той е споменат и в посланието на черногорския митрополит Сава Петрович от 26 февруари 1776 г. до московския митрополит Платон.[28] Очевидно в тези документи се разбира цялата епархия (със Самоков и Дупница), както била наричана официално. Като посочва епархийте които Крум превзел и населил с българи, Паисий споменава Самоковска (наред със Софийска), Филибелийска (Пловдивска), Щипска,[29] но не и Дупнишка епархия, по всяка вероятност защото по негово време, тя не е съществувала и е спадала към Самоковската епархия.

Дали 30 В надписа от 1614 г. за възобновяването на църквата „Св. Теодор Стратилат“ в с. Недоборско не се споменава никакъв епархийски архиерей, както обикновено се практикувало (Йорд. Иванов, Български старини из Македония, пос. изд., стр. 212, № 12).
Разлог е 31 „.. Ма имь божею милостно патриарха Пек. Путь« Самокова и влизал епархийски архиерей, както обикновено се практикувало (Йорд. Иванов, Български старини из Македония, пос. изд., стр. 212, № 12).
тогава 31 „.. Ма имь божею милостно патриарха Пек. Путь« Самокова и (към « Разлога”, в: (Гласник српског ученог друштва, LXII, стр. 8).
средата 32 Гласник друштва српског словесности, XI, стр. 181-182.
на XVIII

в.) към Самоковската епархия, ясно свидетелство не е открито,[30] но има косвено указание, че към втората половина на XVII в. Разлог бил под ведомство на Ипекската патриаршия: в Ипекския поменик е записано, че ипекският патриарх Максим в 1664 г. е посетил Самоков и Разлог.[31] Обаче във фермана, издаден от султан Мустафа през 1731 г. на ипекския патриарх Арсений IV, Разлог не се споменава между градовете и околията, подчинени на Ипекската патриаршия (посочени са Кюстендил и околията, Дупница, Казанлук (?), Ихтиман, Самоков и неговата околия).[32]

В 33 По списъка на венчилата ѝ от 1872 г. Самоковската епархия е обхващала градовете и околията на Самоков, Дупница, Ихтиман и Горна Джумая, Мехомия (сега Разлог), Банско, част от Софийско на юг от Витоша (селата Владая, Кралев дол и др.) (Йорд. Иванов, История славяноболгарская, стр. XX).
 34 Хр. Семерджиев, Самоков и околността му, София, 1913, стр. 13, 18, 19.
 35 Епархиите на Цариградската патриаршия били разделени на три разреда: Самоковската епархия била от втори разред (наред със Софийска, Видинска, Варненска, - Кюстендилска, Скопска) и в по-горна степен от епархиите Созополска, Нишавска, Дирайска, Корчанска, Струмишка, Преспанска (= Охридска), които спадали към III разред 5; И. Соколов, Константинопольская церковь в XIX веке, I, СПб, 1904, стр. 144, V. ССХШ, списък на епархиите от 1821-1823 г.). Хр. Семерджиев посочва късно известие от 1860 г. в кондиката на Самоковската митрополия като основаниена твърдението си, че от 1772 г. митрополит Филотей Самоковската епархия се разширила:

обхванала Дупница, с което според него била унищожена Дупнишката епископия, а после и Горна Джумая (пос. ст. в. Ден, бр. 2805). Няма възможност да се провери това съобщение, понеже в 1914 г. тази кондика е изгоряла заедно с архивата на бившата Самоковска митрополия. Видяхме, че Дупнишката епископия отдавна не е съществувала и Дупнишка околия е съставяла, част на Самоковската епархия. За Банско (следователно Разлог) има свидетелство, че в 1837 година се намирало под ведомството на самоковския митрополит: освещаването на параклиса „Св. Константин и Елена“ в църквата „Св. Троица“ е станало през времето на „архиепископа Самоковската и нашего Игнатия“ (Йорд. Иванов, Български старини из Македония, пос. изл., стр. 211, № 95).

казаният ферман не се споменава и град Горна Джумая, който е влизал в Самоковска епархия през XIX в. (под ведомството на Цариградската патриаршия и от 1870 г. под Българската екзархия).[33]

Това дава основание да се мисли, че тази епархия била разширена, след като била подчинена на Цариградската патриаршия, навярно за да има приблизителна съразмераност по доходи с другите съседни епархии. Първият гръцки самоковски митрополит Филотей е стоял на катедрата непрекъснато 47 години (от 1772-1819). Това показва, че епархията му давала достатъчно приходи, за да плаща редовно даждията, искани от Цариградската патриаршия и от държавата.

В негово време митрополитската църква в Самоков била на два пъти поправяна (в 1793 и 1797 г.), а в 1805 г. тя е била още повече разширена и украсена с художествено темпло, направено от майстор Антоний от Света Гора и донесено на части в Самоков.[34]

Това предприятие, за което ще да са били похарчени много средства, било израз на икономическия подем на Самоков, а също така и на неговото централно положение в сравнително по-голяма епархия, отколкото тя била преди. Изобщо Самоковска епархия била една от значителните епархии на Цариградската патриаршия.[35]

От тоя

36 История славяноболгарская, увод, стр. XX.
37 Тези известия и други извадки из Зографската и Хилендарската кондика издаде Б. Ст. Ангелов по препис на Йорд. Иванов (сега се пази в отдел „Архив“ на БАН) в книгата си Паисий Хилендарски. История славяноболгарская. Никифоров препис от 1772 г. Подготви за печат Боню Ст. Ангелов, София, 1961. Приложение VII, стр. 191-203..
38 Вж. надписи у Йорд. Иванов, Български старини из Македония, пое. изд., стр.-м 268, № 110, и стр. 257, № 75.

исторически преглед не може да се направи решителен извод, че във времето на Паисий Разлог съставлял част от Самоковската епархия. Поради това Йорд. Иванов, разглеждайки въпроса за родното място на Паисий от историческо гледище, дойде до заключение, че не може да се поставя в Банско, изобщо в Разлог.
[36]

Обаче новите сведения, които той е събрал, го накарали да се откаже от това мнение и да подкрепи преданието, че Паисий се е родил в Банско. Неговото твърдение се основава на две известия, записани в Хилендарската кондика:

1) на 17 януари 1765 г. йеромонах проигумен Лаврентий е дошъл в Хилендар с поклонници от Банско, като Лаврентий обрекъл бащината си къща в Банско за метох на Хилендар;

2) на 8 октомври 1756 г. духовникът Лаврентий е довел поклонници и брата си хаджи Вълчо от Банско.

Трябва да се отбележи, че хаджи Вълчо от Банско се споменава като ктитор:

в 1757 г. дал средства за обнова и зография на параклиса "Св. Иван Рилски" в пирга (кулата) на Хилендарския манастир;

в 1758г с негови средства бил възобновен Зографският манастир;

и в 1764 бил построен храмът "Успение Богородично" в същия манастир.[38]

Може да се мисли, че тоя хаджи Вълчо бил един и същ с хаджи Вълчо, брат на духовника Лаврентий, но дали духовникът Лаврентий от 1756 г. и проигуменът Лаврентий от 1765 г. са били едно и също лице, това не може да се твърди с положителност, но навярно проигумен Лаврентий и Паисиевият брат Лаврентий, игумен на Хилендар в 1762 г., са били идентични. Това може да се допусне, като имаме предвид, че игуменството обикновено било за една година и след това бившият игумен бил титулувай проигумен.

Също може да се приеме, че Паисиевият брат Лаврентий бил родом от Банско, щом той имал бащина къща, която в началото на 1765 г. подарил на Хилендарския манастир. Обаче дали и Паисий бил роден в Банско, остава съмнително по следните съображения:

В 1765 г. Паисий бил още

39 Вж. бележка на Стойко йерей от 29. I. 1765 г. върху Котленския препис на Пайсиевата история Йорд. Иванов, История славяноболгарская, стр. XXIX.
40 История славяноболгарская, пос. изд., стр. 85.

жив (тогава той посетил Котел, предал на поп Стойко Владиславов своята ръкописна история да я препише).

[39] Поради това протоигумен Лаврентий не е могъл само от свое име да подарява бащината си къща в Банско, ако тя била бащина къща, сиреч наследство на Паисий. Щом Лаврентий е завещал бащината си къща само от свое име, очевидно е, че той бил единствен законен наследник на оставената му къща в Банско. Естествено се налага въпросът: как да се обясни фактът, че Паисий му бил брат?

Паисий пише изрично:

"И написах (история) въ Хилендарь манастирь при игумена Лаврентъ, брата моего едино мати роднаго и стареншаго мене: бе емя тогда лета шесдесеть, а мене четиридесеть".

[40]

Изразът "брата моего едино мати роднаго" казва подчертано, че те са били братя, родени от една майка, но не от един и същ баща. Ще рече, бащата на Лаврентий в Банско е умрял и тогава овдовялата му майка се омъжила за друг, от когото родила Паисий, 20 години след като родила Лаврентий от първия си мъж. Тя може да е стояла вдовица няколко години в къщата на покойния си мъж, за да отгледа детето си, но бидейки още млада, решила да встъпи във втори брак. Ако е била встъпила в първия брак на 17-18-годишна възраст, тя могла да бъде 36-37-годишна при встъпването си във втори брак, от който след близо една година могъл да се роди Паисий. Не е невероятно, че майката е довела сина си Лаврентий в къщата на втория си мъж. С това може да се обясни до известна степен голямата привързаност на Паисий към своя брат Лаврентий, който ще да му е повлиял да последва неговия пример - да стане монах.

Не знаем в кое

41 ПСП, Средец, кн. XIX и XX, стр. 134, ст. Още няколко бележки за Паисия и за неговата история (в Съчинения на М. С. Дринов, I, стр. 552).

селище Лаврентиевата майка всъпила във втори брак, но възможно е било вторият ѝ мъж да е бил жител на друго място, което се намирало в Самоковска епархия, и там да се е родил Паисий. Вероятността на това предположение се усилва от обстоятелството, че в своята "История славянобългарска" (особено в увода и послесловието) Паисий си служи с думи и граматически форми от родния си говор, който, както ще видим, изглежда по-близък до самоковско-дупнишкия, отколкото до говора в Банско и изобщо в Разложкия край.

Още Марин Дринов е забелязал тези особености в езика на Паисиевата "История славянобългарска" и заключил, че Паисий

"се е родил в западната или македонската част на Самоковска епархия, именно в дупнишките, разложките или джумайските места. С други думи да кажем, че Паисий е бил македонец".[41]

Дринов 42 История славъноболгарская, стр. 30.
говори 43 По тоя ръкопис Йорд. Иванов издаде Паисиевата „История славъноболгарская (пос. сб., стр. 3-85)
за 44 Пак там, стр. 111.

западна

или македонска част на Самоковска епархия за разлика от източната ѝ част, под която ще да е разбирал Ихтиманско е Костенец, Долна баня, Сестримо. Той очевидно е имал предвид Самоковската епархия в широките ѝ граници през XIX в. Изглежда, че той включвал и Дупнишко в Македония (северна). Тази говорна диференциация е ясна и няма основание да се търси родното място на Паисий в Ихтиманско. Но по отношение на "македонската" част на Самоковска епархия определението на Дринов е твърде общо. Независимо от това, че в действителност Разлог е влизал в източния дял на тази епархия, а не в западния ѝ дял, важен е фактът, че има различия между разложкия и самоковско-дупнишкия говор, и трябва да се определи поточно езикът на Паисий с кой от тези говори е по-близък. Йорд. Иванов посочи някои морфологични и други диалектни особености в Паисиевата история и въз основа на тези белези направи следния извод: "Тия и други подобни черти от говора на Паисия не говорят в полза на южните (разложки) и северните (ихтимански) краища на епархията"[42]. "..Зографският ръкопис-черновка[43]... явно спазва най-вече говорни особености, присъщи на пририлските краища" (р. а.), отдето е бил и Паисий", "е спазил следи на самоковско-дупнишкия диалект на автора". [44].

Това мнение прие и редакцията (проф. Ст. Младенов и Ст. п. Василев на сп. "Родна реч" (год. V, кн. 5, София, 1932, стр. 204, заб.):

"В езика на Паисий се отразяват северозападни особености, не от най-южните (разложки) и най-северни или североизточни (ихтимански) краища на някогашната Самоковска епархия. "

Това 45 Още руският славист В. Григорович (1844-1845 г.) е забелязал, че „язъж, которни говорят по восточному и западному склону Доената, заключае особености обоих наречия, сир. източно и западно българско наречие (Очерк путешествия по Европейской Турция, II изд., стр. 165).
46 Ст. Стойков, Българската диалектология, София, 1954, стр.

102; К. Мирчев, : Черковни песни на разложки говор от средата на XIX век, ГИФ ф-т, XXXV, стр. 3.

заклучение се подкрепя, ако се приведат повече думи и форми от живия говор в Паисиевата история - една важна задача, която би трябвало да си постави някой специалист-диалектолог. Предварително трябва да се отбележи, че е много трудно да се отнесе родният говор на Паисий точно към определен местен говор в бившата Самоковска епархия тъй като говорите в тази област имат много общи черти. Все пак разложкият говор се отличава от говорите в западната част на Самоковска епархия по това, че има и черти на източните български говори[45], заема средищно място или е преход между източните и западните български говори[46].

- В 47 Както е известно, главните му извори били руските преводи на историческите съчинения на Цезар Бароний и Мавро Орбини.
- 48 В писмо на търговец от Разлог от 25. XI. 1791 г.: не знае, да чине, парти (-зър-ти) (СБНУ, XII, сгр. 257). Вж. примери и у К. Мирчев, пост. ст., ГИФ ф-т, XXXV: да те хвали (12), излази (30), да седе (39), нека стои (37), да ходе (31). препаше (37), се маче (33); също и Н. Алексиев, Разложкият говор, Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 112.
- 49 Вж. Ив. Кепов, Народописни, животописни и езикови материали от с. Бобошево, Дупнишко, СБНУ, XLII. Според В. Григорович един от най-резките признаци на западното българско наречие е глаголното окончание сег.вр. 3 л. ед. ч.: ет, ит, ат (пое. съч., стр. 165). Изглежда, той е обобщил своите наблюдения върху говорите в Западна Македония (Охрид, Струга и други места). Дори в Скопие и околността му глаголното окончание 3 л. ед.ч. сег.вр. е гласна а, е, и (вж. А. М. Селищев, Говори области Скопья, Мак. преглед, год. VII, кн. 1, стр. 53).

Паисиевата история се срещат много новобългарски езикови елементи, но не малко от тях са дадени в изменена форма под влиянието на руски език[47] и особено на църковнославянския език, на който Паисий е написал предговора "Полза от историу" и който служи за основа на историческия му разказ. Така той обикновено употребява окончанието -ит в 3 л. ед.ч. сег.вр. на глаголи I и II спрежение: да живит (36), се знае (49), пишет (41, 42, 45), пишит се (77), седит (53), слазит (46), стоит (41), течела (11), хвалит (5), се чатит (45). Тази глаголна форма не е свойствена на говорите в областта, от която Паисий произхождал.

При все това в стремежа си да бъде понятен за простия народ Паисий допуска и глаголни форми без окончание -т, по всяка вероятност по своя роден говор: милуе (7), да напише (25), се найде (8), да се не погуби (6), се подписуе (40), да разори (41). Обаче този белег не може да бъде доказателство по нашия въпрос, понеже той е обща черта и на разложкия,[48] и на другите говори в бившата Самоковска епархия.[49] Също някои от примерите, които Йорд. Иванов посочи (История славеноболгская, стр. XXX), нямат такова значение,

тъй като, както ще се види, те са свойствени не само на пририлските говори, а и на разложкия говор.

За да се реши с известна вероятност въпросът за родния говор на Паисий (следователно и за родния му край), необходимо е да се знаят добре всички местни говори в някогашната Самоковска епархия, да се установят характерните диалектизми на Паисиевия език и да се определи с кой говор в тази област те го сближават повече. Тук ще направя опит в това направление по мои наблюдения и с помощта на диалектологични проучвания на наши филолози.

I. Лексически:

50 Изпускам краесловно Ъ, Ь и заменям църковнославянските букви с новобългарски.

51 В Разлог: траса (да трасе селемет, К. Мирчев, пос. ст., N:38).

52 В Разлог: щерка (там, № 32). 53 В Разлог : код, ках.

54 Пак там, стр. 18-19; К. Мирчев, Черковни текстове на разложки говор..., в. Мак. преглед, год. X, кн. 3-4, стр. 69-70.

55 Ив. Кепов, пос. ст., СбНУ, ХЪП, стр. 277, 280, 224 : код тебе.

56 В. Кралевски, Още нещо за езика на Паисиевата история, Родна реч, год. V, 1 кн. 5, стр. 208, 209.

57 Н. Геров, Речник на българският език, ч. III, стр. 242 : „да му нему гостъе похарами" (народна песен за Груица детенце).

58 Пак там, 1, стр. 71, поговорка : „Него е брига за ничто."

Показателни са следните думи[50]: небръгал (4), слабо бръжат (73), вадат новина (50), да начиниме (9), не радат (5, 73), не радил (4), да тракат (11), истражих 61 (84), дъщеря[52], дъщери (66), похарали (57), намерение (22, 85), стриа (= вуйчо, чичо) (44), спроти[53] (до спроти Цариград, 9; спроти они речи, 77), како (=както) (56), некако (32,41), никако (7, 62,65), напоследок (6). Характерните в разложкия говор предлози код (=при), ках, къх (=към), проз(=през)[54] не се употребяват от Паисий.

Думите рада (=работя), тража (=търся, диря), спроти (=според, срещу) намираме в говора на с. Бобошево, на който обаче е свойствен и предлогът кот (код)[55], също и в с. Кралев дол[56]. Похарали (=разваляли) ще да е от западнобългарски говор[57]; бръжат, бръгали произхождат от брига (грижа) в западнобългарско наречие[58].

II. Морфологични

1.

59 В писмото на разложки търговец от 1791 г. „.товаро до Беч, а се продава...товаро (СбНУ, XII, стр. 257); Н. Алексиев, пос. ст., Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 111 ; К. Ми р че в. пос. ст., ГИФ

ф-т, XXXV, стр. 12.

60 Тези примери са приведени от Йорд. Иванов (История славъноболгарская, стр. XXX). Тоя белег взема и В. Кралевски, Родна реч, год. V, кн. 5, стр. 206.

61 К. Мирчев, пос. ст., ГИФ ф-т, XXXV, стр. 12, 13; Н. Алексиев, пос. ст., Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 111.

62 По-рядко: црие, при, цари (22, 39, 67), формата царове се среща в църковни песни, преведени на разложки говор (Мак. преглед, год. X, кн. 3-4, стр. 82; ГИФ ф-т, XXXV, № 6). Обаче в живия говор се чува с меко окончание ъове : царьовету (Мак. преглед, год.- VI, кн. 3, стр. 112), в църк. текстове - вин. пад. ед.ч. оконч. е: царе (чувай царе: наш), също и з други съществителни с мека основа : турих го в рае (ГИФ ф-т, XXXV, № 47, 48), у Паисий: цря (= царя) (21), мра (23), от цяра (31).

63 По-рядко: крали (39, 45). 64 По-рядко: роби.

65 СБНУ, ХЪП, стр. 218 : триесет краљовл

66 Пак там, стр. 12. Кепов съобщава, че оконч. -еве се употребява от децата. Откъде са чули децата тая форма? Не от близките ли си?

67 В. Кралевски, пое. ст., Родна реч, год. V, кн. 5, стр. 208.

67а Наред с его (47): преписали сго Стезану насилному и изобразили его на ша(ч)ла".

Съществителни. Под влияние на църковнославянски език, Паисий избягва задпоставения член на новобългарския език. Само веднъж се среща член -о, ед.ч. м.р. косвен падеж: *и пришел (Иван Владимир) в монастиро* (33). Тази форма е свойствена на западнобългарските говори, също и на разложкия говор[59], та затова не може да се смята за особеност, по която да се локализира Паисиевият роден говор. По същата причина и примерите *ораче, копаче, овчаре* (6, 7)[60] нямат доказателствено значение по въпроса за родното място на Паисий. И в разложкия говор съществителните м.р. обикновено свършват в мн.ч. на -е: *робе, апостоле, табуре, уфчере, купаче, ураче, учители, майсторе*. [61] Все пак в Паисиевия език виждаме особености на друг говор. Съществителни мн.ч. с окончания: -ове - *црове* (5, 6, 7, 58, 60)[62], *кнъзове* (16), -све- *грошеве* (9), *краве* (6, 16, 18)вз

Съществителни с окончания: -не - *арапке* (17, 19, 21); *арнаутие* (4) и *арнауте* (32); *робие* (24, 28), [64] *србие* (24, 33, 37, 38, 44, 45, 47), на - *зверия* (25) наред със *зверове* (25, два пъти), -ее - *пет дщерее* (34).

Окончанието -ове и особено меките окончания -еве, не сближават Паисиевия говор с говора: в с. Бобошево (*краве*[65], *борье, дабье, робье, србие, шопье, борчеве, грошеве, дождеве*); [66] в с. Кралев дол (*дарове, грошеве, краве, арапье, арнаутье, србие*). [67] Окончанието -ие в Паисиевия говор се явява като разширение на -ье или пък -ье е редуцирано -ие.

2.

68 В разложкия говор и вм. ш (Н. Алексиев, пое. ст., Мак. преглед, год. VI кн. 3, стр. 110).

69 Що са били (6), що побили (15), що били покрай Дунав (15), що ги бал дал (17) и др.

70 СБНУ, ХЪП, стр. 3, 13. В църковните текстове на разложки говор: който, която, което (ГИФ ф-т, XXXV, 3, 4, 6, 7, 8, II, 14, 17 и др.); местоим. 3 л. ед. ч.: -гу вм. -го (писмо от 1791 г.), притежат. местоим. таен (=тъхен); показ: оне, уная, унова (Мак. преглед, год. V, кн. 3, стр. 110, 111):

71 СБНУ, XLII, стр. 3.

72 Родна реч, год. V, кн. 5, стр. 209.

73 Срв.: от свего народа (17).

7А Родна реч, год. V, кн. 5, стр. 210.

75 ПСп, XIII, стр. 15: и я поп като'си попове, 'се внетре.

76 В с. Бобошево (покрай я), (СБНУ, ХЪП, стр. 7); също и в Дупница (ПСп, XIII, стр. 151); в Разлог - я, рядко язе (вж. народи песен от Недобрачко, ПСп, XXXVII- XXXVIII, стр. 251; Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 110); в с. Сестримо - я (СБНУ, I, стр. 35, народна песен).

Местоимения. -Он (50), -она. (49), -они (50, 51), -него го [67a], -нему (47: писал за нього, нарекли го, но го хвалат, нему приписали), -ги[68] (7: що ги имали), -ю (14: заповядали ю болгари), от них (6, 8), ним (=на тях), нихен (5, 7), нихна (6), нихни (8, 50), негов (16, 47), негового везира П(З\ той (64, 65: той цръ, 18, 62: той краль), то (48: за то, поради то), -ти (49: ти деспоти сръбски), тие (68, 69: тие книги), тиа [69]: тиа народи), таков (57), таквиа (7), кои (който, които) (5, 16 и др.), що (=който), 69 сви (5, 16, 20), сва (6, 9, 15 и др.), све (5, 16 и др.), сваки (5, 8, 50), -свака (50).

И тук виждаме по-голяма близост със западни, предимно с крайрилски говори: в с. Бобошево се употребяват местоимения он, -а, -о, них, кои що (честоу тиа тъкоф, такваа, таквиа; [71] така и в с. Кралев дол. [72] Формите сва, -е, -и, сваки се дължат и на църковнославянския: все, [73] вси, всякий, но метатезата е влияние на западнобългарски говор, не съобизъм. В песни и пословици от с. Кралев дол се чува сва, сво. [74] Местоименните форми (без в): си, се, в дупнишкия говор [75] са близки до сви, све у Паисий.

Паисий употребява местоимението 1 л. ед.ч. все във форма аз (7, 84 три пъти), навярно под влияние на църковнославянски език, но може да му е послужила за основа и диалектната форма язе, язека. [76]

3.

77 Се срамиш (6), хвалиш (7), влачиш се (6, 7). 7» Направеш (ГИФ ф-т, XXXV, 38).

78 Препишат, се учат, срамат се, да се наречат (5), држат (10), се трудат, лежат (79), четат (45), да му се противат (27), да покорат (47), точат (78), стоят (41, 83).

79 Почитаа, се закопуваа, тураа, славаа (ГИФ ф-т, XXXV, № 1, 30, 32, 35). Срв. Н. Алексиев, пое. ст., Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 112-113. Под външно влияние в църковни текстове на разложки говор е употребено и оконч. -ат (слават, веселат), -ет (рас-турет - Мак. преглед, год. X, кн. 3-4, стр. 67). Оконч. -аа в 3-о л. мн. ч. сег. вр. се среща и в Дупница (ПСп, XIII, стр. 151: да вечераа), но трябва да се има пред вид, че в Дупнишко има много преселници от Разлог (Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 113, заб. 3). Оконч. -ат съществува в близките северномакедонски говори (срв. М. С е л и щ е в, пое. ст., Мак. преглед, год. VII, кн. 1, стр. 54).

80 Биха (7), нарекоха (7), написаха се (84).

81 Беа, загубна (Мак. преглед, год. X, кн. 3-4, стр. 68), да гу погледнеа, не после-довая (СБНУ, XII, стр. 257, писмо от 1791 г.). В това писмо има и форми с оконч. ха: писуааха, излегоха, но изглажда, че е надделявала тенденцията да отпада съгласната х.

82 Вечерая, откара'а, седпа'а, отеко'а (ПСп, XXXV, стр. 756,

757).

83 В Дупница: улезне (= влезне), СБНУ, XIII, стр. 153 ; в Кралев дол : улезнах; Родна реч, год. V, кн. 5, стр. 209).

84 В Дупница: ошел (отишел), ошла (СБНУ, XIII, стр. 151. 152).

85 Родна реч, год. V, кн. 5, стр. 209.

86 СБНУ, II, стр. 54, народна песен. Там селяните казват: зимуге, добрук:, живуне, милуге, поминуе (X р. Семерджиев, пое. ст., в. Ден, бр. 2805); копуем, зи.муем, нощуем, минуем (същият, Самоков и околността му, стр. 25). В с. Кралев дол, което е в местността Палакария, по съобщение на В. Кралевски : отписуе, писуе, милуе, показуе (Родна реч, год. V, кн. 5, стр. 203).

87 Йосиф Брадати също употребява наречието колико, среща се и з българските смесени ръкописни сборници (вж. Б. Пенев, История на българската литература, т. II, стр. 70, 196-197).

Глаголи у Паисий в Разложкия говор

II спр: 3 л. ед.ч. сег.вр. окон. -ит[77]

3 л. мн.ч. сег.вр. - винаги -ат или -ят, с основа крайна гласна

Мин. несв. за 3 л. мн.ч. редовно оконч. на -ха.

Съгласната -еш [78] или -ят, т отпада, типично е оконч. -а, -й (в последната сричка с ударение), -аа [79] -х обикн. отпада [81]

Впрочем същото фонетично явление (отпадане на х) виждаме и в самоковския говор,[82] както и в други западнобългарски говори. Няма писмени свидетелства за тия говори от XVIII в., но няма съмнение, че посочената утвърдена у Паисий глаголна форма е новобългарска и той ще да я заел от говора на родното си място.

От глагола вземал се явяват форми: зел (46), зимали (39) и с представки: узели (10, 13), узимали, узел (15). Представката -у е употребена вероятно под влияние на родния говор на Паисий, [83] а представката представлява сръбско книжно влияние.

Формите ишел, ишли, изишли, поишел, преишел (наред с отишел) сочат повече на пририлски и други западнобългарски говори, отколкото разложки.[84] На пръв поглед може да се мисли, че Паисий е имал за основа руския глагол вишел и само го побългарил с представки и, из, но ще да е имало подоони форми в самия му роден говор, както например в с. Кралев дол: ишел, пошел,[85] изобщо в Софийско: пошли

Освен с наставката -ува Паисий образува многократния залог и с наставка -у: подписуе, милуе (7), преписуите (5). Такива форми са свойствени на говора в Палакария, Самоковско.[86]

4. Причастия. В Паисиевата "История славянобългарска се срещат причастни форми, които сочат по-скоро на западен говор. Страд. мин.вр. с оконч. т (вместо н): бил пленет (24), продат бил (24),

бил изгнат (36), ранет бил (41), знато естъ (и написато (34), писато (57), имена ... не по реду писати (60) с оконч. ь (вместо т): били... чуени (=прочути) (6), чуен (45), убиен бил (33).

5. 88 СбНУ, XII, стр. 257, писмо от 1791 г.

Наречия. Във формите колико (7, 67, 84), толико (13, 62, 65 84), неколико (21) може да се види влияние на сръбския книжовен език предадено по-скоро чрез дамаскините [87], но формите инако, некако, никако указват на западнобългарски говор. Паисий употребява формата повече (7, 60) вместо повеке в разложкия говор.[88]

6.

Съюзи.

У

Паисий:

де[89]

(=къде,

където),

за (-

че),

защо ;

(- че),

[90],

како (=

както)

[91],

89 Не били в то време в Србиу крали никако, а де цари их (33); кои де се е представил, и де су мощи нихни (34); де с кои от них съдел (49).

90 Защо е приел (25). В една приписка от Дупница от 1820 г.:

казуваше защо..., седел в Дупница (Б. Цонев, Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София, стр. 385).

91 Како шо знают (5), како по реду (6), како ходил (33), како пишет.

92 Ни имели градове, ни ти се знает (49). Тази форма я има и в народна песен от Самоков (ПСп, XXXV, стр. 758).

93 СбНУ, XII, стр. 257, писмо от 1791 г.: не знам дека (=откъде),

излегоха оше 20 000 денга, дека ко (=къде, как) се згоди. В

църковни песни на разложки говор: -дето (Мак. преглед, год. X,

кн. 3-4, стр. 77; ГИФ ф-т, XXXV, стр. 33), а в народна песен от с.

Белица се среща -де (Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 124).

94 За съюза -ке (=че) вж. Мирчев, пое. ст., Мак. преглед, год. X,

кн. 3-4, -стр. 65-66.

95 яко жс речет се (43), 1коже рече се (75), яко же писано (76),

1-ъкоже пишит се (77) зе Ва оно време (9), ва Болгарию (10, 15),

ва Тракию (17), ва Охрид (40), ва Солун (41).

97 У Цариград (26), у немска земла (85).

98 В Трново, въ Болгарию (39), въ Цариград (40), въ Солун

наред с ва Солун (41).

99 СбНУ, XXXVII-XXXVIII, стр. 243, народна песен от с.

Недобраско: фув лепа Вароша.

нити[92] (= нито). В разложкия говор през XVIII в. се

явява дека [93] и ке (- че).[94] Формата како (=

както) е застъпена с това значение и като

въпросително (- как?) в говорите на Вардарска

Македония, а в църковнославянския език е само като

въпросително. Паисий си служи и с

църковнославянската дума ... (=както).[95] Така че

думата "како (- както) по всяка вероятност е

диалектизъм.

7. Предлози. Както се каза по-горе, Паисий не

употребява типичните за разложкия говор предлози:

код, ках (в Банско: къх), проз. Предлогът въ често се

явява във форма ва.[96] Местоположението се

изразява с предлог у, както в западните български

говори. Въпреки това колебание преодолява въ[98],

както и предлогът съ. Един път е допусната форма во

(во уонастиро, 36), несъмнено под влияние на

западнобългарски говор, но у Паисий няма разложка

форма фуф (=във)[99].

III. Фонетични

100 Нема, немаш (6), избегал (21), избегали (18), побегнал (17, 20, 27, 28), побегла (44) убегла (53), бегана (38), слезал (33), извртел (32), некоа времени (13), в някои тесни меств (17), някои роб (27), някои Орбин (33), по некое време (24), некая гора (33), някои градове (42), неколко книги (57). Наистина в ръкописа-чернова има и думи с коренно ъ > л : на нга>кои кладенац (28), на икоя гора (30), под нлкоего Фока (28), поради, ничкоя куплв» (27), икоим и некоим (84), но това ще да са изменения на поеписвача поп Стойко Владиславов (стр. 27-31, 69-70, 74-85 са дадени в изданието на Йорд. Иванов по Кот-ленския препис).

101 Беаше, веали, излеази, слеази, фреаза, свеашт, свеати, нозеате, чеаша, течеша (СбНУ, I, стр. 67, 68, народна песен от Банско). Така и в друга народна песен от Разложко: гулеаму, беалиграда, леабец, леап, веарен, безвеарен, веара, слеазе, ублеаче се, на-правеате (= направете), врънеате (=врънъте), нусеате (=носвете), беага, реака (= рЪка) (СбНУ, II, стр. 85, 86, 88, 90). Изключение: нема („та нема кой сираци да гледа“, народна песен от Банско. Вж. Н. Алексиев, пое. ст., Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 102, 103).

102 В с. Бобошево дори след гласна (твърда и мека) се чува а вм. я : шиа, немотиа, таа, онаа (СбНУ, ХIЛI, стр. 7-8); в Самоков: да носат (ПСП, XXXV, стр. 775); в с. Кралев дол: радат, работят, садат (Родна реч, год. V, кн. 5, стр. 208). В разложкия говор също има втвърдяване на гласните, но се срещат и йотувани, и нейотувани форми (моа и моя, и др.) л среднобългарското а без ударение се заменя с е (вж. поим. V Н. Алексиев, пое. ст., Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 104-105).

103 Оган (9), звездочатец (9), непрелащай се (6), отмастил (36), такмо (5, 7), осам (8) лавове (60), натакнали (25), рекал (9, 25), нарекал (46), слезал (33), стекал се (36), Искар (57).

104 Вазел (15), сабрях (8), сабор (26), саградил (18), совакупих (85), совакупити (85) наред със : събрах (5), съвкупих (5), съвокупих (84), съвокупити "(84).

105 В Дупнииа : лажица, лаже, зарачал, рекал (ПСП, "год. XIII, стр. 151); в с. Бобошево : галап, лаже, лажица (СбНУ, XLII, стр. 8); в Разлог: бачва, ванка, галаб, даски, лаже, даж (Мак. преглед, год. VI, кн. 3: стр. 99, 102).

106 Вуздигам, вуспирам, субрание, субирам наред с возрас, вознак (Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 100). В църковни текстове на разложки говор няма тази фонетична осбеност, на 5 в представките се изяснява в о, както в повечето западнобългарски говори (ГИФ ф-т, XXXV, стр. 6), йо вероятно под влиянието на църковнославянски език. В Дупнишко: возраст. собирал, собор, советувал (СбНУ, ХЪП, стр. 8).

107 В Дупница, с. Бобошево, в Разлог: огин.

108 формите чати, чатиме, чатене намираме в църковни текстове на разложки говор вероятно под книжовно влияние на Рилския манастир, дето е проникнала сръбската редакция (срв. К. Мирчев, пое. ст., ГИФ ф-т, XXXV, стр. 5-6).

109 Гу вм. го, рудил вм. родил (СбНУ, XII, стр. 257, писмо от 1791 г.); вудата, шишету и др. (Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 99); говореша, утиде, удговори, ду дома, куга (СбНУ, I, стр. 67, 68, песен от Банско); за чуду гулеаму, ут кубила, путупнш (СбНУ, II, стр. 85, песен от Разложко).

110 На путу (31), много пути (48), суд (39), без судно (58), сут (=сжт), су строили (73), но и : не са владали (73), са соградили (78).

111 В песен от Самовско : стару пут, стръедну пут (СбНУ, II, стр. 97), в с. Бобошево: суд, судиа (СбНУ, ХЪП, стр. 9); в Разлог : суд, уруже, гужва, но : пак (пжтъ) (Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 102). Срв. Ст. Стойков, Българска диалектология, стр. 93, 102.

112 Грци (6), гръци (26, 31), грделив (7), испрво (8), испрво (12), прво (6), извртел (32), србин (33), србие (33), фрътуно (16).

113 Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 101.

114 ПСП, XIII, стр. 151, 152 : да връви, хрът, сръце, црън, фрълал; СбНУ, XLII, 8. Срв. Н. Мирчев, пос. ст., Мак. преглед, год. X, кн. 3-4, стр. 64.

115 Родна реч. V, кн. 5, стр. 209 : крви, врв, дрво.

116 Не длъго времеА (3), наплнити (3), елнце. га^блъка (25), длъгих (20), стлъп (9), стлн (10).

- 117 Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 101 ; ГИФ ф-т, XXXV, стр. 9.
 118 СБНУ, Х1Л1, стр. 8; ПСп, XIII, стр. 152: глътал.
 119 Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 102.
 120 Така е в говора на с. Бобошево (СБНУ, XLII, стр. 10,11).
 121 Мак. преглед, год. VI, кн. 3, стр. 106-107.

Паисий предава с е етимологично йь в заетите от говоримия език думи.[100] Това е ясна черта, че Паисиевият роден говор принадлежи към западното българско наречие. В Разлог и частно в Банско е застъпен ятовият изговор на -ъ, както е и в родопските говори: еа или а под ударение в корена и в наставките на думите.[101]

Тази особеност силно отличава Паисиевия език от разложкия говор и позволява да се заключи, че Паисий не произхождал от Банско.

Характерна черта в Паисиевия език е употребата на твърда гласна вместо мека в корена или в окончанието на думата:

у вместо ю - луто време (7), а вместо среднобългарско а - вола 13) вместо воля, любат, да се населат (8), да се поселат (II), радат, сахранат, се трудат. хвалат, хулат. Тази особеност е свойствена на западнобългарските говори. Такава тенденция се забелязва в Дупнишко и Самоковско.[102]

У Паисий ъ в корена и наставките се изяснява в а,[103] в представките - в о (по-често) и в а.[104] Изяснението ъ>а в корена е свойствено на югозападните български говори,[105] обаче формите тежак (21), тежо-(19) са образувани по говор, различен от разложкия, гдето ъ в наставките без ударение се преглася в у (тежук, кротук); също и представките во, со (в Разлог, по-често ву, су). [106] Изяснението ъ>ав думите оган от звездочатец и в представките е а. са може да се дължи на сръбския език но Паисий обикновено казва: чети, чъти (3, 4), не четиш (6), четати Ц прочетох (7), читаите (5), читати (8), прочитати (8). Така че нему е повече свойствен прегласът ъ>ъ >0> и, който свързва неговия говор по скоро с пририлските говори, в които е било възможно да съществува спорадично и формата чатене, вероятно под влияние на църковнославянска сръбска редакция.[107]

Една от особеностите на разложкия говор е редуцирането на о без ударение в у[109]. Тази черта не е присъща на Паисий.

Характерен белег на неговия език е прегласът на коренно йь в у. Тук, види се, той се влияел по-скоро от църковнославянския език, отколкото от родния си говор (в самоковско-дупнишкия и разложкия говор наред с йь се среща и изговор у в някои думи).[111]

У Паисий характерен белег е и звуковото съчетание ъ или само вместо ър в говора на Банско.[113] Тази фонетична особеност е застъпена в дупнишкия говор (Дупница. с. Бобошево),[114] в с. Кралев дол.[115] В съчетанието лъ се запазва л[116] срещу асимилиран звук ъ в Разлог (сънце, нановаш, съзи)[117] и в Дупнишко (гъкни, дъго, съза, сънце), дете обаче се пеша и лъ (длъгнес, длъжко) или изяснено ла (длабоко наред с да-ок).[118] Паисий в някои думи се явява ол вм. лъ (са должни - 78, адолжил - 85) вероятно под влияние на църковнославянския език, но яма нито един случай на преглас в у вм. лъ, както има в някои думи в Разлог (ябука, пух = плъх)[119] и в Дупнишко (вук, вуна, пун, ябука).

В Паисиевия език древнославянските tj, dj) се изясняват в шт, жд[120] зместо шч и ж в Банско.[121]

122 "Не учих се ни граматика_ни на политика_никако..".(85).

123 Вж. негова статия, в. Ден, 12. V. 1912 г., бр. 2416.

124 Тоя глагол е един от главните белези, по които източните български говори' се отличават от западните говори (Ст. Стойков, Българска диалектология, стр. 58).

Паисиевият език представлява пъстра смесица, прилича на сграда с разни стилове: основен (църковнославянски език), изпъстрен своеобразно с русизми, сърбизми и български диалектизми, много от които не се предават в чистата им говорна форма, а изменени в представки и наставки под влияние на руските и сръбските книги, които Паисий, както сам казва (стр. 7), е прочел. Наистина той нямал школко образование[122], а добил писателска сръчност чрез самообразование. Той си поставил за цел да пише просто и достъпно за народа, но в същото време искал да пише на общ книжовен език, а не на едно наречие или на един говор с цел неговата "История славянобългарска" да се чете и разбира от българи от всички краища на българското отечество. Паисиевият език доста се отличава от езика на западнобългарските дамаскинали (Йосиф Брадати), които са по-близки до народните говори.

Едва ли може да се смята, че Паисиевата "История славянобългарска" по език досущ прилича на дамаскините от западните краища от нова сръбско-българска редакция по определението на проф. Б. Цонев.[123] В нея има и не малко русизми, а още повече църковнославянски форми. Основното проучване на тоя филологически въпрос представлява друга тема, но убеден съм, че Паисий се е ръководил от казаната идея. Според него Седмочислениците (Кирил и Методий, Горазд, Климент, Наум, Сава и

Ангеларий) са превели църковните книги не на едно славянско наречие, а на един общ език, съставен с подбор из няколко славянски наречия - идея, прокарвана още от Константин Костенечки (първата половина на XV в.). По този пример Паисий смятал новобългарският книжовен език да се образува не от едно българско наречие, а да съдържа елементи от всички главни наречия с основа църковнославянския език. В това отношение Паисий се явява като пръв български книжовник, който се опитва да създаде общ български книжовен език по изкуствен начин, следван по-късно от големия народен будител Г. С. Раковски. Паисий строи книжовния си език върху църковнославянския език и своя роден говор, като привнася думи и форми от други говори - западни и източни. Така наред с форми от глагола *хоцж* той употребява и форми от източнобългарския глагол *искам*: [124] *искал да зида (10), искал от них много злато (26, 72), бил искал (68)*; също и други думи: *да му ке заповяда никои патриарх (70), ни что заповедал на грчески (73), поукрасил (57), укорували (61), намерение (85), многожди (84), похарали (57)У Ревнуете (5), влачиш се (7), хулат (7), назива се (11)*; съгласувано с македонското наречие: *како, никако, некако*; с югозападни български говори (трънски): *оган, изринули, метнули (40); натрак (20, 49), чатат, су (наред със са)*.

125 До Освобождението с. Кралев дол влизало в Самоковска каза. 126; Вж. Народен страж, год. V, кн. 18, София, 1923. Не може да се вземе страна в техния спор. без да се проучат основно говорите в Палакария и Дупнишко. В своята статия „Нето за езика на Паисиевата история (бележка)“ (Родна реч, год. V, кн. 2, стр. 57-55) Кепов привежда из Паисиевата история списък от думи и форми, за които той казва, че се употребяват в Южно Дупнишко (с. Бобошево), но не дава никакви примери из тамошния говор и не посочва Паисиеви думи и форми, които се употребяват и в други места : арапин, братанец, Едрене, шура, язик. царове, грошеве, занаятлии, арапие, ко-паче, овчаре, ораче, чуен, милуе, подписуе, ранет, тражат, гласно р вместо ръ, нейотувано окончание а. Тази грешка изтъква В. Кралевски в статията си „Оше нещо за езика на Паисиевата история“ (Родна реч, год. V, кн. 5, стр. 204-211). Той дава примери, от които се вижда, че посочените от Кепов думи и форми се употребяват и в говора на с. Кралев дол (стр. 207-210). Освен това той привежда форми, които се срещат в Паисиевата история (по изданието на Йорд. Иванов, 1914) и „еднакво гласят в с. Кралев дол“ (стр.210). Но това твърдение не е потвърдено с примери от говора на с. Кралев дол. При това Кралевски дели жителите на Самоковско и Дупнишко на чекавци и кекавци по частицата че и ке в сегашно и бъдеще време от старобългарския глагол ХОГБТИ и хоцж. Според него кекавски е говорът в Самоков и в близките до него села - Доспей, на север и на изток от Самоков и от р. Искър, също и в южните села на Дупнишка околия. Селищата на изток от Дупница (сега Станке Димитров) и всички селища покрай склоновете на Рила са чекавци, както и в Палакария. У Паисий има чекавски форми: повече, най вече, наставка уе (милуе, подписуе) вместо оеа в кекавските говори, окончание ла вместо ле в мин. действ. прич., местоимение ю вместо й и пр. В своя отговор “Езикова разправка” (Родна реч, год. VI, кн. 3 и 4, стр. 133 - 136) Кепов смята за невярно твърдението на Кралевски, че в Самоковско и Дупнишко произ: насят кем, кеме, неке, повеке, сир. че говорът там е кекавски. С изключение на Самоков си някои села на изток от р. Искър (Доспей, Радуил, Махала, Пасарел, Ново село и др.)

навсякъде в Самоковско се говори че, също и в Дупнишко. Само в крайните югоизточни села Рила. Стоб, Кочариково и Поромино се говори ке, а з трите области Горно поле, Разметаница и в Долно поле на юг до устието на р. Рила говорът е чекавски (очу, чем, к бегам); по цяло Дупнишко някои многократни глаголи образуват сег. време и повелително наклонение освен с ува.н. сувам, още и със старата форма уя-уе.и, уй-уйте (к'п'я, купуеме); м. дейст. прич. - с окончание ли, в не ле, дори и в строго кекавските . говори на съседните краища Пиянец и Малеш.

В. Кралевски поддържа своето мнение в отговора си "Още към въпроса за езика на Паисия Хилендарски" (Родна реч, год. VI, кн. 1, стр. 14-19).

Вж. и статията му „Кой провъзгласи Кралев дол за родно място на Отца Паисия" (Отец Паисий, год. X, кн. 7, стр. 271-276).

127 „Тривелна бил узел сва мацарска земла и заповядали болгари за много лъта" (14).

128 Родна реч, год. VI, кн. 3-4, стр. 135.

129 Родна реч, год. V, кн. 5, стр. 205.

130 В началото на XV в. се споменава Поликария, където бил убит Муса. противник на султан Мохамед I (К. И р е ч е к, Княжество България, ч. II, стр. 664).

131 В. П. Кралевски, Още нещо за езика на Паисиевата история, Родна реч, год. V, кн. 5, стр. 206; Още към въпроса за езика на Паисия Хилендарски, Родна реч, ; год. VII, кн. 1, стр. 14-15.

132 В. Ден, 28. IV. 1912 г., бр. 2805.

133 Вж. в. Знаме, VII, бр. 58, стр. 4. Сведения за доклада и пренията вж. пак там, бр. 55, 56, 57 и 58, стр. 4 (за и против трите главни предания : Банско, доспейско и кралевдолско). В защита на доспейското предание по това време писаха Хр. Марков - "Родното място на отец Паисий (нови доказателства) (в. Знаме, год. VII, бр. 51,

стр. 4) и Хр. Семерджиев - „Още нещо по родното място на о. Паисий Хилендарски"(в.Знаме, год. VII, бр. 63, стр. 4). Главното им основание е приписката на поп Алекси Велкович Попович от Самоков в неговия препис на Паисиевата история от 1771 г. В нея те виждат езиково сходство с Паисиевия говор, именно в употребата на местоимението и вместо й (в израза на поп Алекси : преписах ю). Обаче в тоя израз местоимението ю е вин. пад., а не дат. пад. и следователно замества формата я, а не й. При това у поп Алекси тоя падеж е колеблив :

преписах ю да я имеем. В отговора си „Още нещо по „невероятностите" за родното място на отец Паисий Хилендарски" (в. Знаме, год. VII, бр. 99-100) В. Кралевски подлага на критика твърдението на Семерджиев, като изтъква че с. Доспей не влиза в Палакарията, ни по говор (кекавски), ни географски.

134 Преписка в Дамаскин.

Обаче следите от родният говор на Паисий са много повече, отколкото следите от другите говори. По тях можем да заключим, че родният говор на Паисий не е бил този на с. Банско и изобщо на Разлог, а има повече сходство с "дупнишко-самоковския говор" или общо с говорите от северозападната част на бившата Самоковска епархия. Следователно родното място на Паисий трябва да се търси в тази област. За по-точното му локализиране е необходимо да се установи по говора на кой край или местност се срещат най-характерните особености на Паисиевия роден говор.

Такова проучване е правено от Ив. П. Кепов и В. П. Кралевски, гимназиален учител, родом от казания дял на Самоковската епархия. Първият смята, че повечето от диалектизмите в Паисиевия език "се покриват напълно с онова наречие, което днес говори населението по южните селища на Дупнишка околия" (Родна реч, год. V, кн. 2, стр. 57). Вторият обаче намира тия особености в говора на местността Палакария, а не в южните селища на Дупнишко. Той

посочва примери от говора на родното си село Кралев дол,[125] където съществуват и предания, свързани с името на монах Паисий (род Паисовци, Паисова чешма, чешма Калужарец).[126]

От този спор между двама познавачи на говорите в Самоковската част може да се установи една важна диалектна особеност в езика на Паисий: местоимението 3 л. ед.ч. ж.р. дат.п. ю[127] вместо и. Едната форма се среща в палакарския говор, а другата, - както уверява Кепов, се употребява в цяло Дупнишко и от "чекавците"[128] (не е особеност само на "кекавците", както твърди Кралевски).[129]

Тази езикова особеност може ни служи за опорна точка в диренето на родната местност на Паисий. Като търсенето ще трябва да се ограничи в Самоковска Палакария, наречена така по името на р. Палакария (Палагария), която тече през нея.[130] Тази местност обхваща пространството "между Плана-планина, източните склонове на Рила, цялата Верила и част от Голо бърдо". Тя започва на запад от горното течение на р. Струма със селата Кралев дол, Студена, Крапец, Попово и Боснег и свършва на изток покрай Рила в селата Рельово и Белчин, Югозападно на 15 км от Самоков.[131]

Още в 1912 г. (по случай 150 години от написването на Паисиевата "История славянобългарска") Хр. Ив. Семерджиев, родом от с. Баня, Разложко, писа, че има думи (най-боле вместо най-вече, придобиток, повече) и глаголни форми (зимуе, добруе, живуе, милуе), които се употребяват "в говора на палахарските селяни", а не в говора на гр. Самоков".[132]

Също и проф. В. Н. Златарски след разискванията по доклада на В. П. Кралевски пред научно събрание в салона на Българската академия на науките 1/25 февруари, 4 и 11 март 1931 г.) се е изказал, че вече е установено, че Паисий бил родом от Палакарията и остава да се издири селото.[133]

Диалектологичното проучване на този край може би ще доведе до приблизително определяне на селището, дето се е родил и израснал първия български възродител - Паисий Хилендарски.

Като показателна светлинка може да служи и следното обстоятелство. Паисий пише, че българският цар "Крун" (Крум) отнел от гърците София, Самоков, Филибе, Щип, Струмица, Едрене и "населил по тая земя народ болгарски" (14 стр.) Той не споменава (наред със Самоков) Дупница, която в негово време е бил значителен град и, както видяхме, седалище на епископ (понякога самоковският митрополит дори седял в Дупница).[134] Не се ли дължи това

предпочитание на по-тесните връзки на Паисий със Самоков и околията му?

Академик Иван Снегаров

Статията е публикувана в сб. "Паисий Хилендарски и неговата епоха", С., 1962 г.

Първа електронна публикация www.macedonia-history.blogspot.com

Виж също:

- ▣ [Православен календар за текущата година](#)
- ▣ [Православната читалня: През вековете: Жития на светиите по векове](#)
- ▣ [Православната читалня: През вековете: Българска история](#)
- ▣ [Православните манастири по света](#)
- ▣ [Духовни бисери от Св. Писание и Св. отци](#)
- ▣ [Православен речник](#)
- ▣ [Православен молитвослов](#)

webmaster@pravoslaviето.com

ПРАВОСЛАВИЕ
www.Pravoslaviето.com
